

Atatürk Türkiye'sinde Çağdaş Düşüncenin Temel Kavramları*

Tuğrul İNAL**

Bilgilerin birbirine eklenmesiyle bilinmeyenin bilinene dönüştürülmesi, bilme ve değiştirme isteği, gelişim amacı, tarihin doğal akışı içerisinde insana özgü en belirgin özelliğidir. Bu, insanın kendisiyle aynı kalmaması, insana özgü bir yaratmayı dile getirmesi, kültür tarihine daha fazla değerler ve bilgiler katması, kısacası düşüncenin sürekli olarak değişmesi, evrime uğraması anlamındadır. Buna göre, zaman içinde değişim, değişimden yana olan çağdaş düşünceyi belirleyen temel bir kavramdır.

Burada şu sorular sorulabilir: Çağdaş düşünceyi yalnız zaman içinde varolan değişim kavramı ile mi sınırlayabiliriz? Çağdaş düşünceyi belirleyen başka temel kavramlar yok mudur? Varsa Atatürk'ün Türkiye'sinde bu kavramların değerlendirilmesi değişim sürecinde düşüncenin şekillendirilmesi nasıl olmaktadır? Atatürk'ün yerleştiği çağdaş düşünce biçimi yalnız bilme ve değiştirme isteğini mi gösterir? Yoksa, çağdaş varoluşun yanı sıra kültür tarihinin sınırlarında evrim anlayışı içinde bir sürekliliği mi gösterir?

Bu sorulara, çağdaş düşünceyi hem değişim hem de zamansal varoluşla çelişkili gibi görünen süreklilik kavramını birlikte düşünerek cevap verebiliriz. Atatürk Türkiye'sinde bu kavramların nasıl değerlendirildiği sorusuna da bu iki temel kavramı yine birlikte düşünerek cevap verebiliriz. Nedeni şu: Süreklilik, tarihimizin başlangıcından beri zaman içinde yetkinleşerek varlığımızın korunması, değişim için de sürekli kalması demektir. Kültür tarihimiz bize değişen düşünce biçimlerini olduğu kadar düşüncenin evrimleşerek sürekli olduğunu göstermektedir. Demek oluyor ki, bugün ulaştığımız çağdaş düşünce ve devlet yapısının temelinde değişim ve süreklilik gibi birbirini bütünleyen iki temel kavram bulunmaktadır.

Ne var ki, bu ikinci kavram-süreklilik-ilkine ters olarak düşünülebilir. Bu ikinci kavram, "değişme içinde süreklilik" yerine "değişmezlik" anlamında düşünüldüğünde ortaya antagonist bir durum çıkar. Çağdaşlık ve çağdaş düşünce konularında bugün varolan tartışmalar, eğitim düzeyinin yetersizliğinden ya da başka sebeplerden kaynaklanan ayrılıklardan, bu iki temel kavramın açıklıkla analize edilememesinden kaynaklanmaktadır.

* X. Türk Tarih Kongresi'nde sunulan ve Türk Tarih Kurumu'nca -1994- yayımlayan bildiri metnidir.

** H.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Konuya bu iki temel kavramı açarak girelim. Bu tanımdaki kavramlardan “değişim”, zamana paralel olarak ortaya çıkan değişen ve evrimleşen düşünce yapısını, “süreklilik” de, düşünceyi sürekli kılan bakış açısının süregiden değişkenliğini belirtir. Her iki kavramın somut verilerini ve birbirlerini zaman içinde nasıl izlediklerini, sözgelimi, düşünce veya mimarlık tarihinde somut olarak görürüz. Aynı şekilde demokrasi düşüncesinin oluşumunu veya antik çağın mimari anlayışından yirminci yüzyılın mimari anlayışına nasıl gelindiğini bu iki kavramı birlikte düşünerek anlarız. Sanat tarihçisi Gombrich'in dediği gibi “sanat çağının başlıca ifadesi sayıldığma”¹ göre “bir Yunan tapınağının, bir Roma tiyatrosunun, bir Gotik katedralin veya modern bir gökdelenin değişik bir kafa yapısını “ifade ettiği” ve farklı bir toplum biçimini uyandırdığı izlenimini duymuyor muyuz? Eğer bunu belirtmekle Yunanlıların Rockefeller Merkezini yapamayacakları ve Notre-Dame'ı isteseler de kuramayacakları anlaşılıyorsa, elbette bir gerçek payı var bu inanışta”². Gombrich gibi düşünersek ki, biz öyle düşünüyoruz, bu iki kavramı kabul etmemek doğal olarak gereksiz ve saçmadır. Çünkü ortaya konan her şey, içinde olduğu zamanın izlerini ve felsefesini ifade eder. Bu, değişim olgusunun somut bir ifadesi olduğu kadar, zaman içinde halka halka büyüyerek olgunlaşan insan düşüncesiyle yaptıklarının bir birikimidir. Ortaya konan her eser, savunulan her düşünce, varlık ve insan yorumu, devlet anlayışı, dünyaya bakış açısı belli bir dönemin değerini gösterir.

Ama nasıl bir değer?

Doğal olarak herkes bilinçli veya bilinçsiz bir tutum içerisinde kendi anlayışının belirlenmesi içindedir. Nasıl ki, biz eski çağlarda yaşamış insanlardan farklı düşünüyor, duyuyor ve yaratıyorsak, ülkemizde değişim konusunda da birbirimizden farklı düşünmekteyiz. Her insan içinde yaşadığı zamanın ve çevrenin bilinçli ya da bilinçsiz belirlenmesi içindedir.

Bu belirlemeyi kılan da değişim ve süreklilik olgularına bakış açılarımızın farklılığıdır. Antagonist ve muhafazakâr bir bakış, değişim ve süreklilik armonisini bozarak değişim kavramını gözardı edebilir. Oysa yaratılan her eser, o dönemin ulaştığı en son ve en gelişmiş verilerin bir sonucu olmalıdır. Öyle olmasaydı yirminci yüzyılın göstergesi olan çağdaş ve modern düşünce düzeyine ulaşılabilir miydi?

Değişim kavramını belirledikten sonra bu kavrama ülkemiz açısından yaklaşalım. Bunun için de değişim kavramı çerçevesinde önce Atatürk'ün ilkelerini -Cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, devletçilik, laiklik, inkılâpçılık-sonra da inkılâplarını-şapka, harf, kadın hakları, kıyafet, dil, tekke-zaviye, türbe-irticâ- olarak düşünelim.³ Bu ilke ve devrim-

¹ Sanatın Öyküsü. Remzi yay. 1976. s.485.

² a.g.e.

³ Derleyen ARI İNAN. Düşünceleriyle Atatürk. TTK. 1983. ss.76-96.

leri kendisinde toplayan çağdaşlık değeri, kültür tarihimiz bakımından ele alındığında “biçim yasaının” yani değişim kavramının tartışılmaz değeri ve zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmış ve açıklanmış olur. Bu ilke ve inkılâplara yerel bir bağnazlıkla bakarsanız, çağdaş düşüncenin temeli olan “değişim” düşüncesi ve zorunlu yasasından uzaklaşırsınız.

Sürekli kavramına gelince; bu kavram değişim kavramından çok daha antagonist bir yapıya sahiptir. “Değişmeden kalmak” anlamına alınabilen bu kavram türlü demagojik tartışmalara, şoven duygulara açıktır. Bu tehlikeli yapı, değişim ve süreklilik kavramlarına karşıttır.

Biz, bu kısır tartışmalardan uzaklaşmak için bu kavrama yani düşüncenin sürekliliğine “çağdaş düşüncenin ulusallığı”, adını vermek istiyoruz. Atatürk’ün “halkçılık” ilkesi için “biz bize benziyoruz”⁴ sözlerini çağdaş düşüncenin ulusallığı, varlığımızın sürekliliği anlamına alıyoruz. Buna göre Atatürk Türkiye’inde çağdaş düşüncenin birbirini tamamlayan iki temel kavramı ortaya çıkıyor. Çağdaş düşünce, Atatürk ilke ve inkılâplarında görüldüğü gibi ulus olarak değişimi, ulusallık da “biz bize benziyoruz” sözlerinde olduğu gibi sürekliliği beraberinde getirmektedir.

Sürekliliği ifade eden ulusallık kavramı da antagonist özellik gösteren tartışmalı bir kavramdır. Bazılarınca bilinçli olarak yöresellik anlamına alınır. Oysa ulusallıkla yöresellik birbirlerinden ayrı şeylerdir. Yöresellik, kısıtlı bir coğrafik ve toplumsal olanın ifadesidir. Oysa süreklilik anlamında olan ulusallık bir ulusun topyekün düşünce ve kavrayışını dile getirir. Dolayısıyla ulusların süreklilik niteliğini gösterir. Ulusallık kavramı bir ulusun düşünce yapısını ifade eder. Ulusallık, özgün ve çağdaş değerlerin sürekli bir birikimidir.

Özetle söylenirse bir yandan değişim, öte yandan süreklilik-ulusallık kavramları Atatürk Türkiye’inde egemen olan çağdaş düşüncenin belirleyici iki temel kavramıdır. Burada şu soru akla gelebilir: Ulusallık kavramı çağdaşlaşmanın ön koşulu olduğuna göre her iki kavram arasında bir öncelik olduğu düşünülebilir mi? Bize göre bu sorunun cevabı hayırdır. Çünkü düşüncenin temelinde her ikisi de aynı değerde birbirlerini uyum içerisinde bütünleyen kavramlardır. Bu nedenle Atatürk ilke ve inkılâplarında olduğu gibi çağdaş düşünce ulusal, ulusal düşünce de çağdaştır. Burada şu soru da akla gelebilir: Gerek farklı bir dünya görüşü etkisinde gerekse farklı bir eğitim ve yaşama düzeni ve düzeyi içinde olduğuna göre çağdaşlık ve ulusallığın her zaman ve her yerde uyum içerisinde olduğu düşünülebilir mi?

Çağdaş olanı yadsıyarak ulusal olanı geçmişin yerel özelemleriyle görmek, geçmişin başarılı ama artık tarihe mal olmuş dönemlerine dönmek, bizi çağdaş düşünceden her halde uzaklaştırır. Geçmişe duyulan özlemlerle şimdiki zamanı ve gereklerini özdeşleştirmek ilkel ve

⁴ 1 Aralık 1921, S.D.I. s.196 (A. İnan. a.g.e. s.77).

ütöpiktir. Başka bir deyişle yaşanmış ve bitmiş olanla “transscendance’ı” aramak çelişkili ve çağdışıdır. Bugün hâlâ eskiye duyulan özlemin ulusallığın özü olduğu sanılmaktadır. Oysa bu özlem sadece geçmiş olanla ilintilidir. Bu nedenle de bu özlem, çağdaşlığı yanlış anlamaya ve yorumlamaya dayanmaktadır. Bu yanlışlıktan ve duygusal bakış açısından kurtulmak için şimdiki zamanı ve çağdaşlığı değişim ve süreklilik anlayışı içerisinde görmemiz gerekmektedir.

Eğitim ve düşünce düzeyinde henüz istenilen olgunluğa ulaşamadığımızdan değişim ve süreklilik, ondan doğan ulusallık kavramları eksik ve yanlış anlamalara neden olmaktadır. İçinde yaşadığımız teknoloji çağında insanlar, uluslar, geçmişin değerlerini sürdüren özelemlerle değil-konumuz açısından-gerçeklerle, üstelik korkunç bir hızla değişen gerçeklerle burun buruna yaşamak durumundadırlar. Gerçek olan, değişen zaman-değişim- ve düşüncedir. Atatürk Türkiye'sinde çağdaş düşüncenin temel kavramlarına yansıyan bu karşıtlıklara, karmaşalara rağmen, Atatürk'ün başlattığı her eser ulusal bir olay olarak çağdaştır. Değişim ve süreklilik kavramlarının uyumlu birlikteliği ulusallığın temeli olmuştur. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti, içinde yaşadığımız çağdaş dünyayı ve değişen zamanı kavramış, geçmiş dönemlerden ayrı yanlarını bu temel kavramlar çerçevesinde anlamıştır.